

BEVEZETÉS AZ ORVOSI LATIN NYELVBE I.

Összeállította: Répás László
2013.

Szerzői kiadás

© Répás László, 2013.

www.medi-lingua.hu

Minden jog fenntartva.

Illusztrációk: Tolnai Zsolt, Répás László

Lektorálta: Fogarasi Katalin Ph.D. (Pécsi Tudományegyetem)

Litográfia Nyomda, Debrecen

www.litografia.hu

ISBN 978-963-08-6588-3

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék 3

Előszó 4

I. Bevezetés az orvosi terminológiába 5

II. Az emberi test főbb síkjai és irányai - Plana et directiones 12

Nyelvtan 1 - Grammatica 1 - A melléknevek szótári alakja 17

III. Az emberi test fő részei 19

Nyelvtan 2 - Grammatica 2 - Névszóragozási alapfogalmak 27

Nyelvtan 3 - Grammatica 3 - Melléknévképzés 31

IV. A csontváz - Systema sceleti 33

Nyelvtan 4 - Grammatica 4 - Főnévragozás 42

Nyelvtan 5 - Grammatica 5 - Melléknévragozás 45

Nyelvtan 6 - Grammatica 6 - Számnevek - Numeralia 1-20 48

V. Ízületek - Articulationes 49

Nyelvtan 7 - Grammatica 7 - Összetett melléknevek képzése 55

Nyelvtan 8 - Grammatica 8 - Az igék és az igékből képzett főnevek 57

Nyelvtan 9 - Grammatica 9 - Praeverbiumok és praefixumok használata 59

VI. Izmok - Musculi 61

Nyelvtan 10 - Grammatica 10 - A melléknevek fokozása 69

Nyelvtan 11 - Grammatica 11 - Számokra és mennyiségekre utaló latin és görög praefixumok 71

Nyelvtan 12 - Grammatica 12 - Számnevek 21-2000 - Numeralia 21-2000 72

VII. Receptek - Praescriptiones (Írta Takácsné Tóth Emőke) 74

FÜGGELÉK - APPENDIX 84

Felhasznált és ajánlott irodalom 100

Előszó

Ez a jegyzet az általános orvosképzésben részt vevő elsős egyetemi hallgatók számára íródott, akik a Debreceni Egyetemen mindössze 30 órában részesülnek latin nyelvoktatásban. Éppen ezért, eltérve a hagyományosnak tekinthető, nyelvtanra alapozott tematikától – továbbá az élő nyelvek szaknyelvoktatási módszereit is figyelembe véve – tudatosan a szókincs tematikus, és lehetőleg képileg is illusztrált oktatásán keresztül törekedtem a szükséges nyelvtani ismeretek átadására, és minél alaposabb gyakoroltatására.

A szókincs tematizálásánál főleg az első években hangsúlyos anatómiai nevezéktan igényeit vettem figyelembe. A szókincs és a nyelvtan elsajátítását és gyakorlását rövid leíró szövegek, feladatsorok illetve tematikus keresztrejtvények segítik.

Köszönetemet szeretném kifejezni Dr. Módis Lászlónak, a Debreceni Egyetem OEC Anatómiai Intézet emeritus professzorának, aki a jegyzet tervezett kéziratát volt szíves átolvasni és értékes tanácsaival segítette annak elkészültét.

A Receptek c. fejezet Takácsné Tóth Emőke kolléganőm gyógyszerész hallgatóknak összeállított jegyzetéből származik, akinek ezúton is megköszönöm értékes tanácsait és észrevételeit.

A gyakorlást segíti továbbá a jegyzethez kapcsolódó www.medi-lingua.hu honlapon elérhető elektronikus tananyag.

Remélem, e jegyzet betölti feladatát, és hasznos, könnyen tanítható és tanulható segédletként szolgál majd minden érintett számára.

Debrecen, 2013. augusztus

Répás László

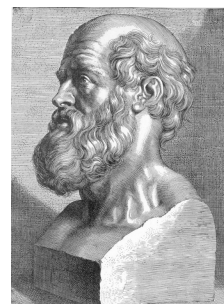
I. Bevezetés az orvosi terminológiába

Történeti háttér

Az európai orvosi szaknyelv (vagy terminológia) szókincse több forrásból táplálkozik. Szókincset tekintve legkorábbi és egyben legnagyobb hányadát kitevő része ógörög eredetű szavakból áll, amelyek (latinus átírásban) a klinikai szakszókincs zömét alkotják (pl. *cardiologia*, *nephropathia*, *gastritis*), másodsorban latin szavakból, amelyek elsősorban az anatómiai nevezéktan (*Nomina Anatomica*) szókincset képezik (pl. *cor*, *ren*, *ventriculus*); az arab közvetítés nyomát is számos szó őrzi (pl. *vena saphena*, *alcohol*). A mai orvosi nyelvben (főként a klinikum terén) ezen kívül számos modern nyelvi kifejezés is használatos, így francia eredetű szavak (masszázs, passzázs, plakk, pipetta, bougie), ill. olasz eredetűek (varicella, influenza, malária, belladonna) valamint egyre növekvő számú angol szakszó (bypass, stroke, sokk/shock, shunt). Mindemellett a görög-latin gyökerű orvosi nyelvet egyszerűen orvosi latinnak szokás nevezni, mivel a görög szóelemeket latinus átírásban és zömmel a latin nyelvtan szabályait követve tartalmazza.

Görög gyökerek

Az európai orvoslás és így az orvosi nyelv gyökerei is a Kr. e. 5. századi Hellaszban keresendők. A kósi Hippokratész (*a képen jobbra*) nevéhez kötődő ún. *Corpus Hippocraticum* mintegy 60 írásműve alkotja a görög orvosi szaknyelv alapszókincset, amelyek betegségállapotokat írnak le illetve az orvoslás gyakorlati kérdéseit tárgyalják. A hippokratészi iskola képviselői úttörő szerepet játszanak a betegségeknek a megfigyelésen alapuló leírásában, ezzel vetve meg a racionális gyógyászat alapjait.

Ekkoriban már használatosak többek között a következő szakkifejezések: *phlebitis*, *nephritis*, *diagnosis*, *therapia*. A Kr.

u. 2. századi Rómában működő híres pergamoni orvos, Galénosz (*a képen balra*) elméletei pedig egészen a 18. századig meghatározóak maradnak a medicina terén. Noha voltak példák a latin nyelven írt orvosi témájú értekezésekre (Celsus *De medicina*; Cicero *De natura deorum* egyes részei), az orvostudomány nyelve egészen az ókor végéig a görög maradt. Ennek a ténynek köszönhető, hogy az orvosi szakszókincs zöme görög eredetű, és még az anatómiai terminológia is jelentős mértékben tartalmaz görög szótöveket.

Arab közvetítés

Az ógörög nyelven lejegyzett orvosi ismereteket és szókincset aztán részben Bizánc, de még intenzívebben az arab civilizáció örökíti át a Nyugat számára. A 8-11. században más műveken kívül közel 180 orvosi témájú görög nyelvű írásművet ültetnek át arab nyelvre, amelyeket később a kereszties hadjáratok hatásaként a 12. századtól kezdenek el latinra fordítani. A középkori orvosi nyelvben ezért ógörög, vulgáris latin illetve arab szavak egyaránt keveredtek. Az első európai orvosi egyetemek tananyagai is ezek a latinra fordított arab illetve arab közvetítésű ógörög nyelvű orvosi művek voltak.

A latin mint az tudományos világ nyelve

A 16. századdal kezdődik az orvosi nyelv egységesítésére való törekvés, és ennek jegyében a humanista tudósok a klasszikus latin nyelvi formákhoz igyekeznek visszatérni. Ekkoriban Andreas Vesalius (*a következő oldalon látható képen*), németalföldi anatómus érdeme, hogy korszakalkotó művében, *De humani corporis fabrica* (1543), a középkori latin szavakat a klasszikus latin kifejezésekkel helyettesítette, egyben a görög

alapszavakat is felhasználva egységes anatómiai nevezéktan teremtett. Mivel egészen a 18. századig az európai tudományos nyelv a latin volt, minden mértékadó művet latin nyelven publikáltak, ezért a mai napig több területen megmaradt latin nevezéktan illetve terminológia használata: latin a növény- és állatrendszertan, a mikrobiológia nevezéktana, az anatómia, a patológia, a sebészeti eljárások és a gyógyszerrendeléstani terminusainak jelentős része. A görög nyelvből átvett, latinosított szavakra is a latin nyelvtan szabályait alkalmazzuk.

Nyelvi jellemzők

A görög nyelvnek a szóösszetételek terén, a latinnak a szóképzés és a szószerkezetek alkotásának terén nagyobb a produktivitása, ezért a két nyelv szerencsésen egészíthette ki egymást, és később lehetségessé vált a két nyelv elemeinek felhasználásával egészen új jelentésű tudományos szakterminusok alkotása is. (Pl. *kardia* > *peri-cardi-um*, *myo-cardi-um*, *endo-cardi-um*, *cardi-o-vascul-aris*, *cardi-o-logia*, *cardi-o-myo-pathia* etc.; *tendo*, *tendere*, *tetendi*, *tensum/tentum* > *tens-io*, *tens-or*, *ex-tens-io*, *ex-tens-or*, *in-tens-ivus*, *in-tens-itas*, *ex-tens-ivus* etc.) Ezek a terminusok ma már nemcsak latin kontextusban használatosak, és nemcsak olyan szakterületeken, melyek már a középkorban is léteztek, hanem teljesen újjakban is, mint pl. a genetikában, immunológiában. A mai orvosi szaknyelv Magyarországon tehát magyar nyelvű, de terminusai legnagyobb részét görög–latin eredetűek. Vannak azonban területek, ahol a terminusok többszavasok, és itt természetesen a grammatikai konstrukció a latin nyelv szabályait követi.

Az orvosi terminusok főbb típusai

1. Az **anatómiai nevezéktan** fő fogalmai
  - a. eredetüket tekintve jórészt
    - i. **latin** eredetűek Pl. *ren* (vese), *auris* (fül), *musculus* (izom)
    - ii. de vannak **görög** eredetűek is: Pl. *ganglion* (idegdúc), *olecranon* (könyökcsúcs);
  - b. **felépítésüket** tekintve lehetnek
    - i. **egyszavasok** pl. *humerus* (karcson), *cranium* (koponya)
    - ii. **többszavasok**, azaz gyakran maguk mellé vesznek
      1. **melléknévi jelzőt vagy jelzőket** pl. *tibia dextra* (jobb sípcsont), *os frontale* (homlokcsont) *musculus pectoralis major* (nagy mellizom), jelezve az adott struktúra **helyét, milyenségét** stb.;
      2. illetve **birtokos jelzőt vagy jelzőket** pl. *caput humeri* (a karcson feje), *basis cranii* (koponyaalap), *sulcus tendinis musculi* (az ín hüvelyének barázdája); jelölve az adott **csont vagy szerv részét**;
      3. vagy mindkét fajta jelzőt pl. *musculus rectus femoris* (a comb egyenes izma), *arteria circumflexa scapulae* (a lapockát körülvevő verőér).
2. A **klinikai terminusok**
  - a. **eredetüket** tekintve nagyjából
    - i. **görög** eredetű **szavakból** ill. **szótövekből, elő- és utótagokból** állnak pl. *icterus* (sárgaság), *dyspnoe* (nehézlégzés)
    - ii. kisebb részben **latin szavakból** épülnek fel pl. *decubitus* (felfekvés), *febris* (láz)
  - b. **felépítésüket** tekintve lehetnek
    - i. **egyszavasak és egyszerűek** pl. *rabies* (veszettség)
    - ii. **egyszavas összetettek** (praefixum + görög szótó + suffixum) pl. *hyper-ton-ia* (magas vérnyomás), *nephritis* (vesegyulladás)

- iii. **többszavasok**, maguk mellé véve a szó alapjelentését módosító
1. **minőségjelzőt** pl. *hepatitis acuta* (heveny májgyulladás)
  2. **birtokos jelzőt** pl. *ulcus cruris* (lábszárfekély), *nephropathia diabetica* (cukorbeteg vesebetegség).

Az orvosi terminológia és a latin nyelvtan

A fentiek fényében az orvosi terminológia nyelvi megértéséhez és pontos alkalmazásához az alábbi latin nyelvtani ismeretek szükségesek:

1. Igék

Mivel a receptura szaknyelvében előforduló néhány felszólító módú igealak kivételével ragozott igékkel nemigen találkozunk az orvostanhallgató, így az igeragozás rendszerének ismerete nem elengedhetetlen, azonban az alapvető igékből és igekötős (praeverbiumos) alakjaikból számos főnév, melléknév ill. melléknévi igenév képződik, amelyek ismerete miatt fontos

- a. a **főbb igék szótári alakja** (pl. *duco*, **ducere**, *dux*, **ductum**, vezet)
- b. A belőlük **képzett melléknévi igenevek** (*ab-duc-ens*, távolító; **duct-us** 3 vezetett,) **főnevek** (**duct-us**, vezeték; *ad-duct-io*, odavezetés, közelítés) (*ab-duct-or* távolító) valamint **melléknévek**.

2. Főnevek

Mivel a főnevek elsősorban önállóan, illetve egyes és többes számú jelzős szerkezetek vagy birtokos szerkezetek részeként fordulnak elő, ezért nem az öt esetből álló teljes ragozás ismerete a lényeges, hanem

- a. a **főnevek szótári alakja** (egyes szám alanyeset és birtokos eset, nyelvtani nem; *Singularis Nominativus*, *Sing. Genitivus*, *genus*), (pl. *vena*, *venae f*)
- b. az **öt főnévragozási osztály** (*declinatio*) megkülönböztetése,
- c. az **egyes és többes szám alanyeset és birtokos eset** használata főneveknél és melléknéveknél,

3. Melléknévek és melléknévi igenevek

- a. **szótári alakja**, végződése
- b. végződéseinek **egyeztetése a jelzett főnévvel nemben, számban, esetben**
- c. ennek megfelelően **ragozási végződések** egyes és többes szám alany és birtokos esetben,

4. Számnevek

Mivel a receptúrában a latin számnevek használata alapvető fontosságú, továbbá az anatómiában a sorszámnevek is gyakran előfordulnak ezért szükséges e téren

- a. a **tőszámnevek** és
- b. a **sorszámnevek**, valamint
- c. a **római számok ismerete 2000-ig**.

5. Prepozíciók

Noha prepozíciós kifejezések meglehetősen ritkák, de ezek igekötőként (praeverbium) vagy egyéb szókezdő előtagként (praefixum) gyakran előfordulnak, ezért jelentésük ismerete nélkülözhetetlen.

A görög ábécé, a görög betűk átírása latinra és kiejtésük

A görög ábécé betűi a fizika, biofizika és a társtudományok terén gyakran előfordulnak. Ezért is hasznos itt áttekinteni őket, de azért is, mert nagy számban kerültek be görög szavak az orvosi nyelvbe, és érdemes tudatosítani, a görög szavak latinra való átírásának néhány alapvető szabályát is.

Betű	Neve	Hangértéke	Latin átírása	Példa	Kiejtése	Példa a latinos átírásra
A α	alpha	/á/	a	ἄνθρωπος	/anthróposz/	anthropologia
B β	béta	/b/	b	βίος	/biosz/	biologia
Γ γ	gamma	/g/	g	γαστήρ	/gasztér/	<i>Drosophila melanogaster</i>
Δ δ	delta	/d/	d	δέρμα	/derma/	dermatitis
E ε	epszilon	/e/	e	ἐγκέφαλος	/enkephalosz/	encephalopathia
Z ζ	dzéta	/dz/	z	ζῷον	/dzóon/	zoologia
H η	éta	/é/	e	ἥπαρ	/hépar/	hepatomegalia
Θ θ	théta	/th/	th	θώραξ	/thórax/	pneumothorax
I ι	ióta	/i, í/	i	ιστός	/hisztosz/	histologia
K κ	kappa	/k/	c (k)	κράνιον	/kranion/	cranium
Λ λ	lambda	/l/	l	λάρυγξ	/larünx/	larynx
M μ	mú	/m/	m	μεμβράνα	/membrána/	membrana
N ν	nú	/n/	n	νεῦρον	/neuron/	neuron
Ξ ξ	kszí	/x/	x	ξηρός	/xérosz/	xeroderma
O ο	omikron	/o/	o	ὄργανον	/organon/	organum
Π π	pí	/p/	p	πλευρά	/pleura/	pleura
P ρ	ró	/r/	rh/r	ῥεῦμα	/reuma/	rheuma
Σ σ ς	szigma (szónégi)	/sz/	s	σῶμα	/szóma/	somatotrop
T τ	tau	/t/	t	τραχεΐα	/trakheia/	trachea
Υ υ	üpszilon	/ü, ú/	y	ὑπνος	/hüpnosz/	hypnoticum
Φ φ	phí	/ph/	ph	φωνή	/fóné/	phonendoscop
X χ	khí	/kh/	ch	χρόνος	/khronos/	chronicus
Ψ ψ	pszí	/psz/	ps	ψυχή	/pszükhé/	psychosomaticus
Ω ω	ómega	/ó/	o	ὠτα	/óta/	otitis media

Betűkombinációk	Kiejtés	Latin átírás	Görög példa	Kiejtése	Latinos átírás példája
αι	/ai/	ae	αἴσθησις	/aiszthészisz/	anaesthesia
ει	/ei/	i / e	χείρ	/kheir/	chirurgia
οι	/oi/	oe	οἰσοφάγος	/oiszophagosz/	oesophagus
αη	/aé/	aë / ae	αἴρ	/aér/	aerophagia
οη	/oé/	oë / oe	πνοή	/pnoé/	eupnoe
γγ, γκ, γξ, γχ	/ng, nk, nx, nkx/	ng, nc, nx, nch	φάλαγξ	/phalanx/	phalanx, phalanges

Feladat

Írja át latin betűkkel a fenti átírási szabályok szerint az alábbi görög szavakat!

Görög	Latin	Görög	Latin
κεφαλή		οίδημα	
ανάμνησις		ισχιάς	
φάρυγξ		ὑπόφυσις	
θεραπεία		ἐπιδερμίς	

Görög szótövek

Számos, ma már köznyelvi szavunk is görög eredetű, így például a *bázis*, *káosz*, *karakter*, *kritérium*, *dogma*, *dráma*, *ekhó*, *enigma*, *horizont*, *fantázia*, *stigma*, *téma*, *patika* stb.

A klinikai terminológiában pedig gyakran egy szerv, vagy testrész latin elnevezésének görög megfelelője használatos. Ilyen görög szótövek:

aden-	mirigy	ophthalm-	szem	pyr, pyret-	tűz, láz
chir-	kéz	pept-, peps-	emésztés	sarx, sarc-	hús, test
chole-	epe	pharmac-	gyógyszer	soma, somat-	test
haem-, haemat-	vér	pharyng-	torok	spasm-	görcs
hepar, hepat-	máj	pleur-	mellhártya	splen-	lép
cardi-	szív	pneuma	szél, szellem	stoma, stomat-	száj, nyílás
cephal-	fej	psych-	lélek, elme	trauma, traumat-	seb
oste-	csont	pyon	genny		

Mivel kapcsolatosak az alábbi kifejezések?

dermatitis	splenomegalia	traumatológus
gastroszkópia	oftalmoszkóp	neuropathia
hematológia	pszichoszomatikus	pleuritis
antipyreticum	craniotomia	laryngotomia

Az alábbi két ókori görög szövegrészletben jónéhány, a mai orvosi nyelvben is használatos szó is feltűnik. Próbálja megfejteni jelentésüket!

Hippokratész: Aforizmák (Aphorismoi) III,31

„τοῖσι δὲ πρεσβύτησι, **δύσπνοιαι**, **κατάρροοι** βηχῶδες, στραγγουρίαι, **δυσουρίαι**, ἄρθρων πόνοι, **νεφρίτιδες**, ἱλιγγοί, **ἀποπληξίαι**, **καχεξίαι**, ξυσμοὶ τοῦ σώματος ὄλου, **ἀγρυπνίαι**, κοιλίης καὶ ὀφθαλμῶν καὶ ῥινῶν ὑγρότητες, ἀμβλυωπία, **γλαυκώσεις**, βαρυηκοΐαι.”

Galénosz: A természetes képességekről (Peri phüszikón dünameón) I,6

„ὄστοῦν δὴ καὶ **χόνδρον** καὶ **νεῦρον** καὶ ὑμένα καὶ **σύνδεσμον** καὶ **φλέβα** καὶ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ζώου **γένεσιν** ἢ **φύσιν** ἀπεργάζεται δυνάμει χρωμένη καθόλου μὲν εἰπεῖν τῇ **γεννητικῇ** τε καὶ ἀλλοιωτικῇ, κατὰ μέρος δὲ θερμαντικῇ τε καὶ ψυκτικῇ καὶ ξηραντικῇ καὶ ὑγρानτικῇ καὶ ταῖς ἐκ τῆς τούτων κράσεως γενομέναις, οἷον **ὄστοποιητικῇ** τε καὶ **νευροποιητικῇ** καὶ **χονδροποιητικῇ**: σαφηνείας γὰρ ἔνεκα καὶ τούτοις τοῖς ὀνόμασι χρηστέον.”

A latin ABC és a latin szavak kiejtési szabályai

A latin ABC eredetileg 21 betűből állt: *ABCDEFGHIJKLMNQRSTVX*. E 21 betűhöz járult a görögből átvett szavak miatt az *Y* és a *Z*. A [j] hangra nem volt önálló betű, ezt a klasszikus latinban mindig *I*-vel írták, de a 16. századtól kezdve ezt a szó eleji, magánhangzó előtti és két mgh. közötti, [j]-nek ejtett *I*-t megkülönböztették a ténylegesen [i] hangot jelölőtől, így jött létre a *J* betű.

Az orvosi szavak kiejtése nem egyezik meg a klasszikus, úgynevezett „restituált” kiejtési móddal. Eredetileg a latin írás fonetikus volt (egy hang = egy betű), de a késő ókortól kezdve a népi, vulgáris latin befolyása érvényesült. Ez elsősorban a *C* ejtésében érhető tetten, amelyet eredetileg mindig [k]-nak ejtettek, ám később az olasz nyelvterületen kiejtése [cs], másutt (pl. angol nyelvterületen is) francia hatásra [sz] lett, német területen és Közép-Európa többi részén – így Magyarországon – viszont [c]. Ma az orvosi szavak kiejtése tehát közmegegyezésen alapul.

Magánhangzók

A latin magánhangzók rövidek vagy hosszúak, ám hosszúságukat eredetileg nem jelölték. Ma azonban, ha ennek jelentésmegkülönböztető szerepe van, a szótárak és nyelvtanok a betű fölötti vízszintes vonallal jelölik a hosszúságot.

- Az **a** rövid vagy hosszú magyar [á]-nak felel meg (*mālum* = baj, *mālum* = alma)
- Az **e** magyar [e]-nek hangzott, ha rövid volt, és [é]-nek, ha hosszú. (*cērvix*, *vēna*)
- Az **i** rövid [i] vagy hosszú [í], (*tībīa*); de magánhangzó előtt [j]-nek ejtették, illetve két magánhangzó között hosszú j-nek; ez utóbbit azonban a 16. század óta a *J* betűvel jelölik (*māior*, *jejunum*).
- Az **o** rövid [o], vagy hosszú [ó] (*ōs*, *ōssis* = csont, *ōs*, *ōris* = száj)
- Az **u** rövid [u]-nak, vagy hosszú [ú]-nak ejtendő (*cubitūs*, *lūmen*), a *gu*, *qu*, *su* + mgh. kapcsolatokban [v]-nek ejtjük (*lingua*, *aqua*, *suadeo* [ejtsd *lingva*, *akva*, *szvádeó*]).
- Az **y** [i]-nek ejtendő, és csak görög eredetű szavakban fordul elő (*cylindricus*, *hypertonia*, *pylorus*).

Kettőshangzók

Ezeket eredetileg külön ejtették, de az orvosi latin e tekintetben is a késői latin kiejtést követi.

- Az **ae** [é]-nek ejtendő (*caecum*), de egyes szavakban külön ejtendő (*aērophagia*, vagy *aērophagia* (ezt többnyire jelölik).
- Az **oe** [ó]-nek ejtendő (*oedema*), de egyes szavakban külön ejtendő (*dyspnoē*).

Mássalhangzók

- A **c**-t magas magánhangzók (*e*, *i*, *y*, *ae*, *oe*) előtt [c]-nek, máskor minden helyzetben k-nak ejtjük. (*cērvix*, *incisura*, *cysta*, *Caesar*, *coeliacus*, *caput*, *collum*, *cubitus*, *crus*, *lac*)
- Az **s** kiejtése [sz], illetve a késő latinban magánhangzók között zöngésült [z] (*corpus*, *incisio*, *causa*)
- A **ti** szótag kiejtése eredetileg minden helyzetben [ti] volt, de a késő latinban, így az orvosiban is **magánhangzó előtt** – a *sti*-, *xti*-, *tti*- kivételével – [ci]: (*tibia*, *substantia*, *suggestio*, *exhaustio*, *combustio*).

Görög eredetű betűkapcsolatok

- A **ch** (<χ) kiejtése **mindig** [k/ch] (*chirurgus*, *nucha*), az -sch- betűkapcsolaté pedig [szk / szkh], akkor is ha ezt német hatásra sokan [s]-nek olvassák (*ischium*, *schizophrenia*)
- A **ph** (<φ) kiejtése [f], (*phalanx*, *pharmacologia*)

- Az **rh** ejtése [r] (*rheuma, rhinitis*); összetett szavakban a szóhatáron a legtöbb esetben megkettőződik, és a második *r* kapja a *h*-t, (*haemorrhagia, arrhythmia*), de ez újabb képzésű szavakban nem mindig érvényesül (*antirheumaticum*).
- A **th** (<θ) ejtése [t] (*thorax, apotheca, therapia*).

A szaknyelvi helyesírás alapelvei: latinus ill. magyaros írásmód

Az orvosi terminusok helyesírása tekintetében többféle megoldás lehetséges. Az alapszabály az, hogy nem latin kontextusban, jellemzően a laikus közönségnek szánt szövegekben nem latinus jelzős szórendben, stb. a kifejezéseket ún. idegen szóként kell kezelni és fonetikusán írni. Ilyenkor gyakran a latinus képző, szóvég is elmarad angolos, franciás mintára (pl. *szomatotrop, trapezoid*), illetve fonetikus írásmód és magyaros szórend érvényesül (pl. *laterális irány, diabétesz, szindróma, hipofízis*), míg latinus kontextusban a latinus írásmód alkalmazandó (pl. *os trapezoideum, condylus lateralis, diabetes mellitus, hypophysis*). A **latinus írásmódot** a következő területeken kell érvényesíteni az orvosi szakszövegekben: **anatómiai, kór-, élet- és szövettani nevek, kórokozók nevei, betegségmegnevezések, műtéti eljárások és védett gyógyszernevek**. Még orvosi szövegekben is **magyarosan írjuk** azonban a következőket: **tudományágak és szakterületek nevei, orvosi technikai eljárások, műszerek nevei, kémiai vegyületek és gyógyszerhatóanyagok nevei, a társtudományok magyarosan használt szakkifejezései**. Általános elv továbbá, hogy a laikus közönségnek szánt írásbeli közleményekben a latinus formák helyett a magyaros, a köznyelvben meghonosodott alakokat kell előnyben részesíteni, míg az orvosi szakmai kommunikációban az egyértelműség céljából kifejezetten elvárás a bevett latinus szóhasználat alkalmazása. A kétféle írásmód vegyítése viszont egyazon kontextusban kerülendő.

Olvasási gyakorlat

cytoplasma, circulatio, doctor, vaccina, lac, color, pelvis, manus, abortus, pressio, radius, serum, summa cum laude, physiologia, infusio, transfusio, plasma, consilium; genius, siccus, occiput, localis, biceps, saccus, focus, cursus, tractus, occasio, deformatio, acceleratio, circus, leukaemia, uraemia, oesophagus, oedema, eupnoë, psychologia, chromosoma, physiologia, apotheca, therapia, symphonia, philosophia, phagocytia, pneumothorax, sulphur, praepositio, sphaera, lethargia, hypophysis, typhus, thrombosis, phlebitis, nephritis, stomachus, aërophagia, dyspnoë, *Aloë vera*, actio, reactio, assimilatio, sanctio, separatio, ambulancia, aqua, antiquarium, antiquitas, colloquium; combustio, foetus, suggestio, aphtha, sanguis, quinqué.

Olvassa el a következő latin szövegrészletet, amely Aulus Cornelius Celsus 1. századi művéből való. Próbálja meg kitalálni a vastagon szedett szavak jelentését!

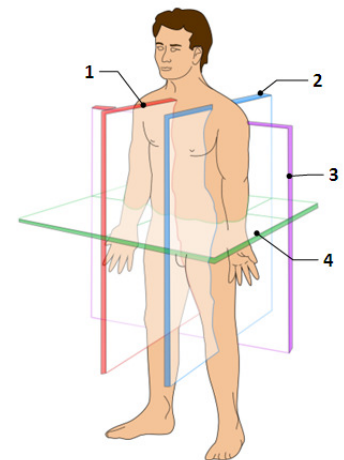
Celsus: De Medicina IV, 1.

„**Caput** igitur, eaque, quae in **ore** sunt, non **lingua** tantummodo palatoque terminantur, sed etiam quatenus **oculis** nostris exposita sunt. In dextra sinistraque circa guttur **venae** grandes, quae sphagitides nominantur, itemque **arteriae**, quas carotidas vocant, sursum procedentes ultra **aures** feruntur. At in ipsis **cervicibus glandulae** positae sunt, quae interdum cum dolore intumescunt. Deinde duo itinera incipiunt: alterum asperam arteriam nominant, alterum **stomachum**. Arteria exterior ad **pulmonem**, stomachus interior ad **ventriculum** fertur; illa **spiritum**, hic cibum recipit. Quibus cum diversae viae sint, qua coeunt exigua in arteria sub ipsis **faucibus** lingua est; quae, cum spiramus, attollitur, cum cibum potionemque adsumimus, arteriam claudit. Ipsa autem arteria, dura et cartilaginosa, in gutture adsurgit, ceteris partibus residit. Constat ex circulis quibusdam, compositis ad imaginem earum vertebrarum, quae **in spina** sunt, ita tamen ut ex parte exteriori aspera, ex interiore stomachi modo levis sit; eaque descendens ad praecordia cum pulmone committitur.”

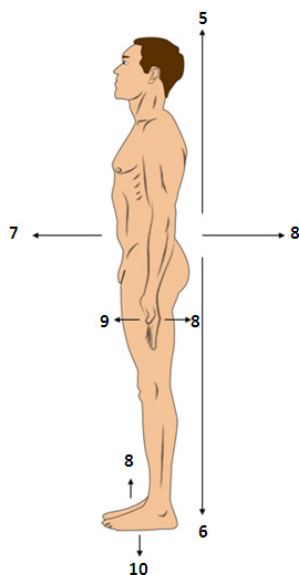
II. Az emberi test főbb síkjai és irányai - Plana et directiones

Síkok

A testet középen jobb és bal félre osztó síkot nyílirányú középsíknak (**median sagittalis**) (1) nevezzük, a vele párhuzamos síkot ugyancsak nyílirányúnak (**sagittalis** < *sagitta* = nyíl/vessző) (2) nevezünk, de a párhuzam miatt **paramedian sagittalis**nak is szokták nevezni. Erre merőleges, de szintén a test hossz tengelyével párhuzamos a homlokirányú vagy **frontalis** sík (3), amely a testet elülső és hátsó részre osztja. Mindkét előbbi síkra merőleges a vízszintes sík (**transversalis/horizontalis**) sík (4), amely a testet felső és alsó részre osztja fel.

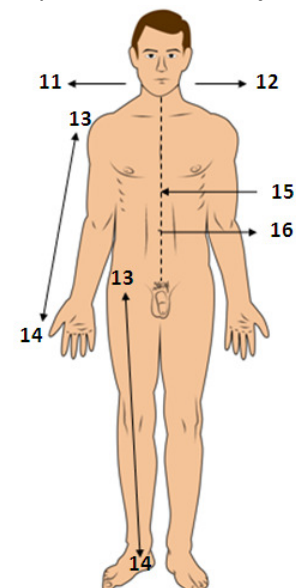

Írányok

A test hossz tengelye mentén a fejhez közelebbi irányt fejtéginek (**cranialis** < *cranium* = koponya) vagy felsőnek (**superior, -ius**) (5) a vele ellentéteset pedig farokvéginek (**caudalis** < *cauda* = fark) vagy egyszerűen alsónak (**inferior, -ius**) (6) nevezzük. A test sagittalis síkjában az elülső (**anterior, -ius**) (7) és a hátulsó (**posterior, -ius**) (8), vagy a hasoldali (**ventralis, -e** < *venter* = has) és hátoldali (**dorsalis, -e** < *dorsum* = hát) jelölések használatosak. A páros testrészek esetén a jobb (**dexter, -tra, -trum**) (11) és a bal (**sinister, -tra, -trum**) (12) megkülönböztetést alkalmazzuk. A test frontalis síkjában a median síkhoz közelebbi helyzetre a **medialis** (15) a tőle távolabbit pedig a **lateralis** (16) kifejezéssel jelöljük. A median síkban való helyzetet a **medianus** jelző írja le, míg három, közel párhuzamos

képződmény közül a középsőre a **medius/intermedius** kifejezés vonatkozik. A végtagokon, azok hossz tengelye mentén a törzshöz közelebbi helyzetre a **proximalis** (13), a törzstől távolabbira pedig a **distalis** (14) jelző utal. A test hossz tengelyére merőleges lábon a talpi (**plantaris**) (10) és a lábháti (**dorsalis**) (8) megjelölések használatosak. Az alkaron és a kézen alkalmazzuk a tenyéri (**palmaris, -e/volaris, -e**) (9) és a kézháti (**dorsalis, -e**) (8) megjelöléseket. Ezen túlmenően a külső elhelyezkedést az **externus, -a, -um**, a belsőt az **internus, -a, -um** kifejezés jelöli, vagy (jellemzően az izmoknál) a felszíni (**superficialis, -e**) és a mély (**profundus, -a, -um**) kifejezés írja le.

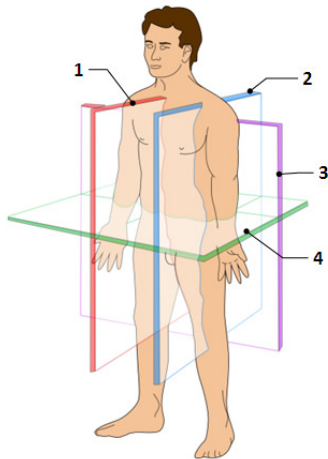
Szójegyzék 1 - Vocabula

Az emberi test síkjaival és irányaival kapcsolatos alapfogalmak

<i>Latin</i>	<i>Magyar</i>
anterior , anterieus	elülső
caudalis , caudale	farokvégi
cranialis , craniale	fejvégi
dexter , dextra, dextrum	jobb oldali
distalis , distale	végtagon törzstől távoli
dorsalis , dorsale	hátdoldali (kéz-, lábháti is)
externus , externa, externum	külső
frontalis , frontale ¹	homlokirányú (sík); homlok-
horizontalis , horizontale	vízszintes (sík)
inferior , inferius	alsó
(inter)medius , intermedia, intermedium	közbülső
internus , interna, internum	belső
lateralis , laterale	középsíktól távoli
medialis , mediale	középsíkhoz közeli
mediansagittalis , mediansagittale	középső nyílrányú (sík)
palmaris , palmare	tenyéri
plantaris , plantare	talpi
posterior , posterius	hátsó
profundus , profunda, profundum	mély, mélyen fekvő
proximalis , proximale	végtagon törzshöz közeli
sagittalis , sagittale	nyílrányú, előről hátrafelé haladó (sík/tengely)
sinister , sinistra, sinistrum	bal oldali
superficialis , superficiale	felszíni
superior , superius	felső
transversalis , transversale	harántirányú (sík/tengely)
ventralis , ventrale	hasoldali
volaris , volare	tenyéri

¹ A melléknevek szótári alakjával kapcsolatban lásd a Nyelvtan 1 c. alfejezetet ill. a Függelékét.

Feladatok

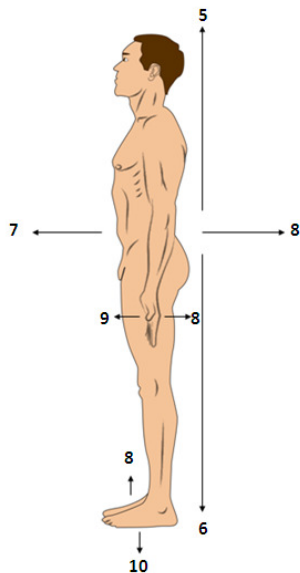

1. Nevezze meg a síkokat!

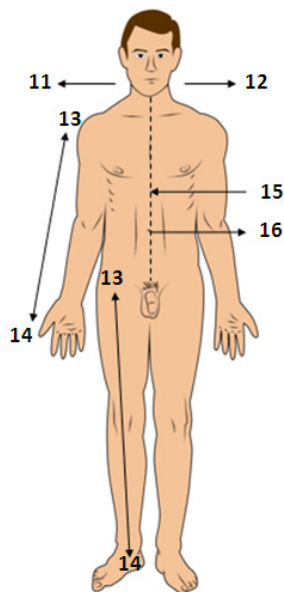
1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

2. Válassza ki a számoknak megfelelő irányjelzéseket! Néhol két kifejezés is helyes; de van nem ideillő kifejezés is.

caudalis; superior; cranialis; inferior; dexter; lateralis; sagittalis; ventralis; posterior; distalis; anterior; dorsalis; sinister; coronalis; proximalis; medialis; longitudinalis;

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____

8. _____
9. _____
10. _____
11. _____
12. _____
13. _____
14. _____

3. Igaz – Hamis. Jelölje az állítás mellett a megfelelő kezdőbetűvel. Ha az állítás hamis, javítsa ki az aláhúzott szót arra, amely igazzá teszi az állítást!

A kéztő a könyökhöz képest distalis helyzetű. _____

A mediansagittalis sík a testet dexter és sinister félre osztja. _____

A horizontalis sík a testet anterior és posterior félre osztja. _____

A mellkas helyzete a hashoz képest inferior. _____

A kisujj helyzete a pollexhez képest sinister. _____

Anatómiai pozícióban a volaris irány egyezik a lateralisszal. _____

4. Kakukktojás. Válassza ki a kifejezések közül a nem oda illőt. Választását idokolja!

palmaris – ventralis – plantaris – anterior _____

medialis – sagittalis – horizontalis – frontalis _____

5. Szinonímák. Írja a kifejezés mellé a szinonímáját!

dorsalis _____ cranialis _____

inferior _____ horizontalis _____

palmaris _____ anterior _____

6. Antonímák. Írja a kifejezés mellé az ellentétpárját!

superior _____ externus _____

profundus _____ lateralis _____

volaris _____ dexter _____

plantaris _____ proximalis _____

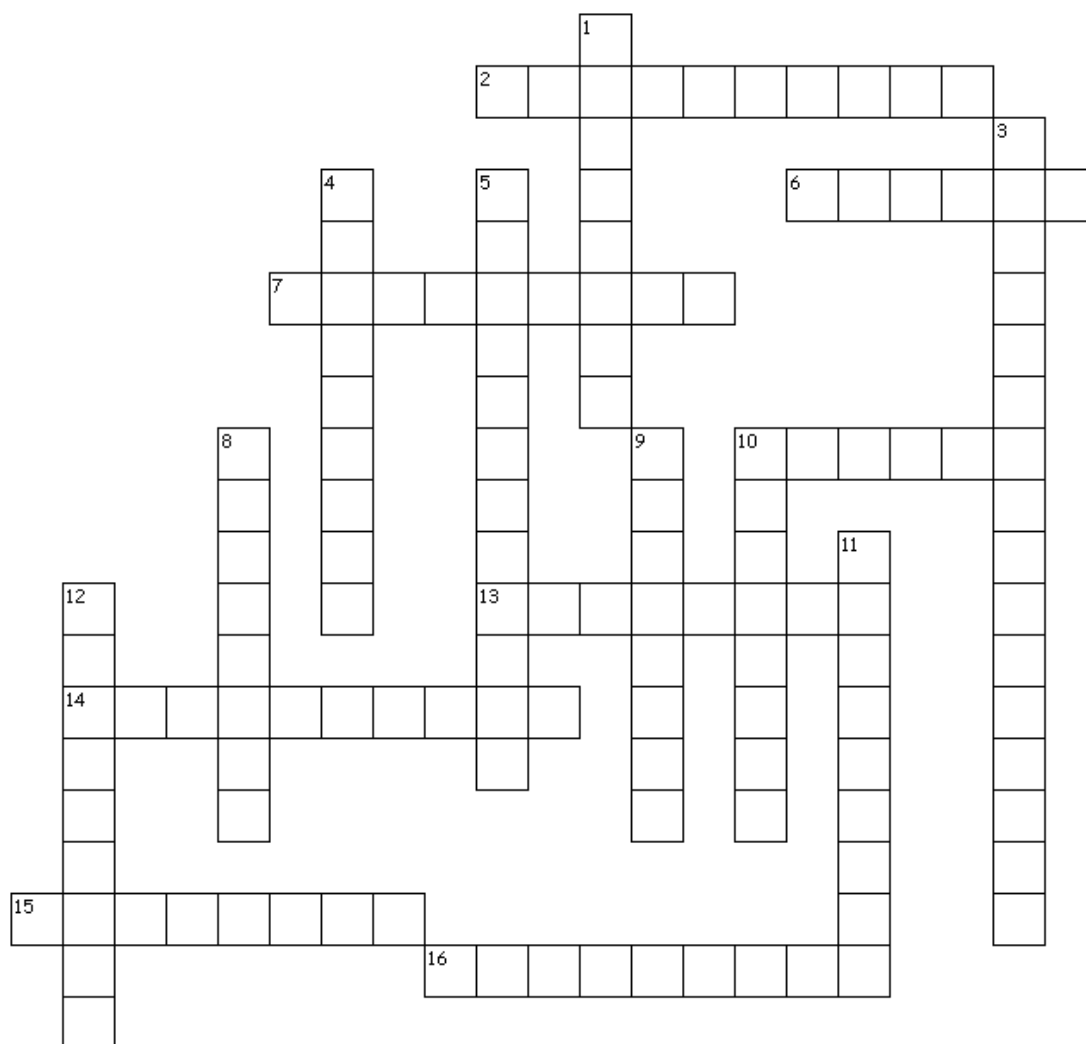
7. Egészítse ki a megfelelő kifejezéssel a mondatot!

A szegycsontnak a szívhez képesti helyzete _____. Anatómiai pozícióban a *hüvelykujj* a kéz _____ oldalán helyezkedik el, a *kisujj* pedig a _____. A *musculus pectoralis minor* a *m. pectoralis major* alatt mélyebben található, elhelyezkedése _____. A kézujjak a felső végtag _____ részén helyezkednek el. A belboka (bokaízület belső oldala) latinul *malleolus* _____, a külboka (a bokaízület külső oldala) pedig *malleolus* _____

8. Proverbia, sententiae. Mi a magyar megfelelőjük?

Latin	Magyar
Alea iacta est.	a) Gondolkodom, tehát vagyok
Aquila non captat muscas.	b) A kocka el van vetve.
Cogito ergo sum.	c) Semmi új nincs a Nap alatt.
Nihil novi sub Sole.	d) Tévedni emberi dolog.
Errare humanum est.	e) A sas nem fogdos legyeket.

Keresztrejtvény - Síkok és irányok – Aenigma - Plana et directiones

Vízszintes

- 2. végtagon törzshöz közeli
- 6. jobb oldali
- 7. középsíktól távoli
- 10. közbülső
- 13. elülső
- 14. nyílikirányú, előről hátrafelé haladó (sík/tengely)
- 15. végtagon törzstől távoli
- 16. hasoldali

Függőleges

- 1. hátoldali
- 3. középső nyílikirányú (sík)
- 4. talpi
- 5. vízszintes (sík)
- 8. felső
- 9. alsó
- 10. középsíkhöz közeli
- 11. mély, mélyen fekvő
- 12. hátulsó

Nyelvtan 1 - Grammatica 1 - A melléknevek szótári alakja

Nyelvtani nemek

Minden latin főnévnek van nyelvtani neme, amelyet a szótári alak rövidítve tartalmaz:

masculinum rövid.: **m.** **hímnem** pl. musculus (m.)

femininum rövid.: **f.** **nőnem** pl. vena (f.)

neutrum rövid.: **n.** **semlegesnem** pl. organum (n.)

A melléknevek a főnevek jelzőiként funkcionálnak és a hozzá tartozó melléknevet egyeztetjük a főnévvel nemből, számból és esetben. Ezért egy-egy melléknév jobbára többféle végződéssel rendelkezik.

A melléknevek típusai

A melléknevek 3, 2 vagy 1 végűek lehetnek. A háromvégűeknek mind a három nemre külön végződésük van, a kétvégűeknek a m. és f. végződése megegyezik, az egyvégűeknek mindhárom nemből ugyanaz az alakjuk.

Háromvégűek:

A szótári alakjuk szerint három végződéssel rendelkeznek: **-us, -a, -um** vagy **-er, -a, -um**

1. masculinum: **-us/-er**, femininum: **-a**, neutrum: **-um** végűek

nem	(m)	(f)	(n)
internus, -a, -um internus 3	-US internus	-A interna	-UM internum
dexter, -tra, -trum dexter 3	-ER dexter	-A dextra	-UM dextrum
Egyeztetés	musculus (m.) internus	vena (f) interna	organum (n.) internum

További példák: externus 3, profundus 3, sinister 3, ruber 3

2 végűek (-is/-e):

A szótári alakjuk szerint két végződéssel rendelkeznek: **-is**, és **-e**.

2. Az **-is** végződés hímnemű vagy nőnemű (m/f.), az **-e** végződés semleges (n.)

nem	(m)	(f)	(n)
frontalis, -e frontalis 2	-IS frontalis	-IS frontalis	-E frontale
Egyeztetés	musculus (m) frontalis	regio (f) frontalis	os (n) frontale

További példák: coronalis 2, sagittalis 2, medialis 2, lateralis 2, proximalis 2, distalis 2, cranialis 2, etc.

2 végűek (-ior/-ius):

- **-ior, -ius** végűek, az **-ior** végződés hímnemű vagy nőnemű (m/f.), az **-ius** végződés semleges (n.)

nem	(m)	(f)	(n)
superior, -ius superior 2	-IOR superior	-IOR superior	-IUS superius
Egyeztetés	musculus (m) superior	extremitas (f) superior	membrum (n) superius

További példák: inferior 2, anterior 2, posterior 2, major 2, minor 2.

1 végűek:

- pl. **-x, -ns, -ceps** etc. végűek, mindhárom nemből azonos a Sing. Nom alakjuk.

Ragozási típus / nem	(m)	(f)	(n)
ascendens	ascendens	ascendens	ascendens
Egyeztetés	ramus (m) ascendens	aorta (f) ascendens	colon (n) ascendens

További példák: simplex, duplex, multiplex, biceps, triceps, quadriceps, descendens, perforans, etc.

Feladatok

1. Figyelje meg az alábbi jelzős főnevekben a melléknévek és a főnevek végződését, majd állapítsa meg, milyen nemű a jelzős főnév!

Jelzős főnév	Nem	Jelzős főnév	Nem	Jelzős főnév	Nem
atrium dextrum		ligamentum laterale		foramen caecum	
musculus procerus		musculus triceps		intestinum tenue	
ventriculus sinister		cornu anterius		tendo calcaneus	
vena cava superior		nervus vagus		articulatio radiocarpea	
arteria femoralis		glandula thyroidea		facies lunata	
ren dexter		pulmo sinister		cor pulmonale	

2. Válassza ki a főnév nemének megfelelő melléknévi alakot és írja le az egyeztetett jelzős főnevet!

Főnév + melléknév	Egyeztetett jelzős főnév
arteria, arteriae, f. – profundus, -a, -um	Pl.: arteria profunda
phalanx, phalangis, f. – medius, -a, -um	
facies, faciei, f. – medialis, mediale	
ligamentum, -i, n. – collateralis, collateralale	
margo, marginis, m. – superior, superius	
membrum, membri, n. – inferior, inferius	
musculus, -i m. – subclavius, -a, -um	
extremitas, -tatis, f. – superior, superius	
phalanx, phalangis, f. – distalis, distale	
margo, marginis, m. – interosseus, -a, -um	
margo, marginis, m. – lateralis, laterale	

3. Egyeztesse a melléknevet a főnévvel nemben!

malleolus, lateralis 2		os temporalis 2	
arteria collateralis 2		musculus, inferior 2	
ligamentum, longus 3		cornu, minor 2	
corpus, alienus 3		os, longus3	
genu, dexter 3		nervus, abducens 1	
hallux, sinister 3		corpus, albicans 1	

4. Alkosson értelmes jelzős szerkezeteket az alábbi főnevek és melléknevek segítségével!

Főnevek: auris (f) (fül); nasus (m) (orr); manus (f.) (kéz); musculus (m) (izom); malleolus (m) (boka); ramus (m) (idegág); oculus (m) szem; palatum (n) (szájpad); labium (n) (ajak); pes (m) láb

Melléknevek: dexter 3, sinister 3, parvus 3 (kicsi), magnus 3 (nagy), longus 3 (hosszú), brevis 2 (rövid), durus 3, (kemény), mollis 2 (lágy), anterior 2, posterior 2, superior 2, inferior 2, biceps, triceps, lateralis 2, medialis 2, medius 3.